

creuaments?).

ARDIT, 'audaç', derivat del fràncic *HARDJAN 'endurir' (al. *härten*, derivat de *hart*, angl. *hard*, gòt. *hardus* 'dur'); en el sentit d'estratagema, acte astut, intent, propòsit' fou també substantivació d'aquell adjectiu, amb el matís d'acte empenedor, audaç, decidit'. □ 1.ª doc.: 1.ª accepció, c. 1200, *Homilies*; en l'altre sentit, també c. 1220-30.

«Ara podetz audir com és Diable mals e és ardidz, e com à gran poder: molt fo ardit quan él volia temtar aquel seïnor qui és seïner de tot lo món ---», *Homilies*, f° 6r19 i 20. Tenim també l'adjectiu en Lull i en molts altres escriptors dels Ss. XIII i immediats: «hòmens ardiis, fervents, devots a honrar, servir e benehir e conèixer la sancta passió de Jesuchrist», *Blanquerna* (ms. D, NCL. iv, 160). Avui en la major part del territori lingüístic no pertany ja al vocabulari colloquial, si bé continua en vigorós ús literari, i fins roman popular en algunes bandes: frases i gloses mallorquines i menorquines, *AlcM*, i en l'Alt Maestrat «espabilat, animós», GGirona. Manlleu del català (i en part occità) és la forma *ardid* molt usada en el castellà medieval, des del S. XIII (*Fernán González*) fins al xv (esporàdicament encara xvi): «la puente de fierro que Merlín y fiziera, que dezía que no la pasó ninguno si mucho ardid non fuese» en el *Lançarote* de 1414 (p. p. Bohigas, *RFE* xi, 295); fins i tot l'arcaic cast. *ardido* [S. xii] degué ser també manlleu, si bé la forma aspirada (*bardido*, de vegades en grafia *ǵardido* o *ǵaldrido*) denota que hi hagué confluència del fr. ant. *hardi* amb la forma catalano-occitana.

El mateix origen té el substantiu *ardit* 'empresa guerrera' (en el setge de Girona: «los ardiis e les mescles se fahian tot dia entre cels de lajns e cels de fora», Desclot, § 156, NCL. v, 51.28; «per la costera de la mar poran fer molts bons ardiis e de bones ferides guerreyan», doc. reial de 1308, Finke, *Acta Ar.* iii, 198), que del català passà tot seguit al cast. *ardid* (id., c. 1300, *GrConqUltr.*, 264b); ja abans circulava el nostre mot, sigui amb el sentit estricte de 'pla d'operacions bèl·liques' o de 'plans en general': «per aquest portador d'estes lettres, prec-vos que-m fazats saber vostr' ardit e vostre respost», doc. de Berga dels anys 1215-30 (*BABL* vii, 172), «enviaren-los a dir tot l'ardit de la ost», Jaume I (*Cròn.*, 26), «que vezés nostre ardid» en una ordre emanada del bisbe d'Urgell, en els anys 1257-69 (Pere Pujol, *Docs. Vlg.* xxii.5).

Sovint es generalitzava i afeblia alhora esdevenint laxament sinònim de 'propòsit, intenció' (Jaume I, p. 86). Així passa sovint en un poema del S. XIII, el dels *Set Savis*: una dona casada confessa a sa mare que vol tenir un «amich» (amant), i aquesta li aconsella que posi a prova, abans d'un pas tan arriscat, la paciència del seu home; la noia, talla un arbre que el seu marit estimava molt i veient que aquest no la castiga li pregunta la vella: «—Fiyla çquin és ton ardit? —Madona, que faré amich!»; «com yo-us auré açò dit, / vós, senyor, aurets bon ardit, / e vós mateix

conexerets / que gran mal-estar hi ferets» (vv. 1821, 902, i ed. Mussafia, p. 229).

Des dels enginyosos *ardits* amb què capitans catalans, com *Tirant* («bretós en la novella però tothom hi ha vist sempre un heroi nostre), posaren enemics de força superior en condicions de derrota (vencent els «cruels moros per *aptea* de guerres, no per força d'armes», ed. Ag. i, 69), el mot quedà fixat en el sentit d'estratagema bèl·lica, acte astut' (amb el qual passa el més sovint al castellà, i ja en Sta. Teresa de Jesús i en Nebrija); però en la llengua d'origen conservà un quadro semàntic més ampli, si bé el sentit de 'avis, notícia' és espt. encara el que pren en els textos de caràcter bèl·lic o contrabandístic, en la cançó popular: un home que es dona a la «vida ociosa» i s'havia dedicat a passar avisos a contrabandistes, en desitjaria una altra «pera buscar més ardiis» (cançó recollida a Vic i atribuïda a un home de la Cellera que havia estat dels mossos d'I. Samsó); «del soldat de las colbas vuy cantà una cansó --- / dona molta alegria / seguir el món / portant ardiis / si gastan bé la plata» (c. l'a. 1800, recollida a Girona i Vic i atribuïda a J. Saüch de Belianes: Milà i F., *Romillo*, núm. 197, 177).

El pas al sentit de 'avis de qualsevol mena' és ja antic, i es documenta en el *Consolat de Mar*: «si lo senyor de la nau o leny darà loch a algú de noliejat e --- trametrà a dir a 'quell --- que ell no nolieg --- si aquell haurà res noliejat abans que sabés l'ardit del senyor de la nau, deu haver valor ---» (cap. 213, p. 265). Això ja és gairebé més aviat 'notícies' i aquest sentit, per dir-ho així, merament passiu i neutre esdevé mot vulgar o general, des dels Ss. xiv-xv, com ho revela ja el cèlebre llibre municipal barceloní *Manual de Novells Ardiis* (veg. el definitiu article de Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva Història* ii, 131, n. 2), on es tracta menys de resolucions, ordres, etc., que de meres novetats importants que arriben a coneguda dels Consellers. Per a l'evolució cap a 'iniciativa, esperit propi, energia', complerta sobretot en els dialectes populars castellans i portuguesos, d'Andalusia, Amèrica, Alentejo, etc., també en el nostre Maestrat, i especialment en la forma vulgar *ardil*, -ir, veg. *DCEC* i, 254a42-49, b38-42.

Sembla clar que té una altra etimologia *ardit* com a nom d'una antiga moneda de poc valor, que encara se sent amb el valor de 'xavo' a Tortosa o la Ribera d'Ebre (Arabia, *Misc. Folk.*, p. 162), i que no apareix en català fins una vegada en un doc. de 1457 (Mateu i L., *Glos. Esp. de Numism.*, s. v.) i després en escriptures de 1653 i 1663: «setse sisens fassen --- dotse ardiis dels de la fàbrica antiga», «avuy a 22 de abril 1663 he pagat --- un rehal de vut --- y un rehal de ardiis» (Vic: Vilalleons, FSolà, *Monogr. Hist. de Puig-l'Agulla*, 1916, p. 68). En castellà *ardite*, apareix primer a Navarra l'any 1400; el basc dona proves que el mot hi ha estat sentit com a diferent de l'adjectiu per a 'agosarat', car *ardit* s'hi oposa a *hardit* «osado» ja en el basc-francès Leizarraga, l'any 1571 (avui sul. *hardit* «que goza de buena salud»), Mitxelena, *Fon-*